մը, զուրկ՝ պերճանքէ եւ «գրական» հանդերձաւորումէ։ Պէշիկթաշլեանի թարգմանութիւնը մինչդեռ, բաղդատմամբ աւելի «գրական» է, խառն՝ գրաբար եւ աշխարհաբար ձեւերով, ուրեղ յայտնի ճիգ մը կայ գործածելու ընտիր ոճ, այլաբանական տարրերով լի։ Օրինակի համար, Պոզլի L'armata se ne va (Բանակը կը մեկնի) տողը թարգմանուած է· Հրաւէր մարտից որոտաց։ Գիտենք թէ Պէշիկթաշլեան իր թատերական[114] եւ հանրային գործունէութեան ընթացքին, զգացած էր լեզուական հարցին կարեւորութիւնը, եւ փորձած էր ընդառաջել անոր (գործածելով ուղղակի ժողովրդական ասացուածքներ· Դարձնենք մէյ մը աչքերնիս)։ Ասկէ՝ ոչ միայն աշխարհաբար պատմական տրամը, այլ նաեւ թարգմանելիք կտորներուն ընտրութիւնը· նոր-դասական Մեթոսթաղիոյի փոխարէն, կը նախընտրուի բիրտ, կորովի եւ ապլստամբ նախառոմանթիք Ալֆիերին։ Այս իմաստով, կ՚արժէ աւելի ուշադրութիւն կեդրոնացնել Պէշիկթաշլեանի թարգմանութիւններուն վրայ, մասնաւորաբար ոճի ընտրութեան տեսակէտով։ Օրինակի համար, հետաքրքրական է նշել թէ ի՛նչպէս Ալֆիերիի «գրաւոր» վսեմ լեզուն՝ Պէշիկթաշլեանի թարգմանութեան մէջ կը վերածուի լոյծ եւ ընթացիկ «խօսուած» աշխարհաբարի մը[115]։

Մեկնելով Մխիթարեան նոր-դասական թատերական դպրոցէն, սերտօրէն հաստատուած գրաբարի ձեւերուն մէջ, Պէշիկթաշլեան կը մտնէ ռոմանթիզմի սեմէն ներս, կիրարկելով ամէնօրեայ խօսուած լեզուն, բանալով այսպէս ճամբան յաջորդ թատերական փորձառութիւններուն (օրինակի համար՝ Դուրեանի)։ Նոյնպէս մեկնելով Մխիթարեան նոր-դասական բանաստեղծութենէն, կը հասնի արեւմտահայ ռոմանթիզմի, հիմնաւորելով տեսակէտներ՝ որոնք կը բանան ճամբան Թերզեանի, Դուրեանի եւ Տէմիրճիպաշեանի, եւ որոնք իրենց ազդեցութեամբ կը ներգործեն – թէեւ այլեւս դոյզն եւ անորոշ – մինչեւ իսկ հայ առաջին խորհրդապաշտներուն վրայ (ինչպէս՝ Մեծարենցի)։

Կ· Վ·

114· Պ· էջ 162։

115· Ալֆիերիի «Սաուղ» ողբերգութիւնը (Մ· էջ 363–419), հրատարակուած է իրրեւ «ազատ թարգմանութիւն»։ Պէշիկթաշլեանի թարգմանութիւնը արձակ է (ինչպէս «Բրուտոս Ա·»ը, Մ· էջ 487–535), կատարուած հաւանարար Անթոնելլիի հրատարակած Tragedie հաւաքածոյէն, Վենետիկ 1825–1826։ Ալֆիերիէն կատարուած այս թարգմանութիւնները արժանի են առանձին ուսումնասիրութեան մը, միաժամանակ բաղդատելով զանոնք Բաղրատունիի ըրած «Սաուղ»ի թարգմանութեան հետ (Պ· էջ 64)։

ՄԽԻԹԱՐ ՍԵԲԱՍՏԱՑԻ ԵՒ ՎԵՆԵՏԻԿ

ԳՐԵՑ՝ Հ· Կ· ՔԻՊԱՐԵԱՆ

Հզօր եւ լուսաշող միտք, զարեր հետաքրքրող եւ զարերու տեսիլին հմայքով տաղտտող եւ զարերուն սրարբած, հրկիզուած իր ցեղին տուայտանքներու հրայրքով, դարբնուած կեանքի դառնութիւններու հարուածներէն, միշտ ալ զօրացած անսասանելի հաւատքով եւ ուխտած ողջակիզուելու իր ժողովուրդի զարգացման ու բարօրութեան հաւատար· կեանքը իրեն համար եղաւ տքնաջան աշխատանքի ասպարէզ եւ պրպտումի ու ծրագիրներու մարզարան, եւ օժտուած կամքի աննկուն կորովով, բոցաւուն մէջ կրեց իր ցեղին ճակատագիրը· վառ վահանեան հուրով, կարծես հոգւոյն մէջ կրեց իր ցեղին ճակատագիրը· հնստան՝ ի խնդիր իմացական հայրենիքի մը, որ չմեռնէր եւ ըլլար աղբիւր երջանկութեան։ Ապրելու ընազդը, նուիրեալ հոգին, զոհաբերման եռանդը՝ յաղթանակել տուին։

Մանուկ հասակէն Մխիթար ցոյց կու տայ գիտակցութեան տէր ըլլալ, ունենալ զաղափարական, զուցէ կրօնական երփնաւորումներով, բայց իրական զաղափարական մը· կեանքը կը յայտնուի իրեն իբր առաքելութիւն մը· ասոր յըստակ զգացողութիւնը ունի։ Այդ առաքելութիւնը կազմաւորող մասերը, ինչպէս նաեւ իրականացնելու միջոցները կը ներկայանան իրեն յայտնաբերուած նկարներու պէս· չքեղ ու գրաւիչ պէտք են եղած ըլլալ այդ պատկերացումները, քանի որ ինքը մղուած ներքին զօրութենէ եւ մտքի լուսաւորութեամբ, կը ճգնի մարմին ընծայել անոր։ Բնական է, տակաւին ամէն ինչ անկերպարան ընոյթ ունի· սակայն բուռն է իր սիրալիր ու խանդավառ յարումը անոր՝ մանուկ հասակէն, ու անպարտելի կորովով, խորտակելով խոչընդոտներ՝ կը հետապնդէ հասնելու այդ նպատակին։ Իր կեանքի բովանդակ տեւողութեան երբեք պիտի չդադրի քալել այդ ուղղութեամբ, միշտ աւելի կատարելագործելով ու ամրողջացնելով այդ տեսլականը, անշուշտ յարմարցնելով նաեւ ժամանակներու եւ տեղւոյ պայմաններուն։

Կու գայ ժամանակը երբ այդ զաղափարականը կ՚ըլլայ իր կեանքին իմաստը, ու այն ատեն՝ զաղափարական, կեանք, անձ մէկ էութիւն կը կազմեն։ Գիտենք թէ երիտասարդ սրտեր ինչպիսի թափով կ՚ընծայուին իրենց տեսլականին իրականացման։ Մխիթար իր զաղափարականին մէջ չի փնտռեր իր անձը· կանուխէն համոզուած թէ սահմանուած է առաքելութեան մը, իր նայուածքը եւ միտքը կ՚ուղղէ ժողովուրդին, անոր կարօտութեանց եւ ապագային, կարծես ինքն ըլլար առաջնորդը անոր քայլերուն, եւ կամ խորհրդանշէր իր ցեղը։ Այս տեսութիւնը քանդակուած է իր հոգւոյն մէջ եւ խորապէս կը զգայ անհրաժեշտութիւնը օգտակար ըլլալու ազգին։

Ինքը ծանօթ է ժամանակի քաղաքական աննպաստ պայմաններուն եւ ժողովուրդի դժնդակ վիճակին Սեբաստիոյ մէջ ու անկէ դուրս· զգացած է նաեւ բարոյական,

կրթական եւ ուսումնական ողորմուկ վիճակը, որով անհրաժեշտ կը համարի դարմանումը, որ դիւրին չի ներկայանար։ Հարկաւոր է վերանորոգել տոհմային արժէքները ու կազմել ազգային առողջ գիտակցութիւն մը, տոգորել հայ սրտին մէջ սէրը գիրին եւ դպրութեան ու իր պատմական կեանքին, արծարծել կրօնական ոգին. մէկ խօսքով՝ վերակազմել հայ ոգին եւ հայ Մշակոյթը, որ լոյս է ու կեանք ժողովուրդին համար։ Սակայն այս գեղեցիկ բայց պատահական կարելիութիւններէն անդին, ու գերազանցօրէն, իր մէջ տիրող կը յայտնուի բացարձակ սէրը ճշմարտութեան, բանական ու գերբնական ճշմարտութեան, մարդկային միտքը լիօրէն անդորրացնող միակ իրականութիւնը, ինքնին անմեռ լոյսը մտքին եւ սրտին, որու ճառագայթումը տարտամօրէն նշղած էր իրեն փոքրկութեան տարիներուն՝ մանկութեան ճամբով, ու հիմա մարդը կը զգայ հասնիլ անոր տրամասական ճամբով։ Այս նպատակին համար, նման տանթէական Ողիսեւսին, երկար թափառումներով ծովափէ ծովափ, կը դիմագրաւէ բոլոր արգելքները, մղուած ներքին հարկէն՝ յաղուրդ տալու այդ անյագ տենչին։

Գաղափարականի մը իրականացումը ենթարկուած է ծրագրի մը գոյութեան, կամ գոնէ կը պահանջէ փնտռտուքը ծրագրի մը եւ միջոցներու, որ համապատասխան ըլլան գաղափարականին նկարագրին եւ բարձրութեան։ Դժուարաւ իրականալի գաղափարական մը կը պահանջէ նաեւ երկար ժամանակի տեւողութիւն, որով ծրագիր եւ միջոցներ չեն կարող կապուած ըլլալ մէկ անձի գոյութեան տեւողութեան հետ։ Գաղափարական մը սովորաբար յաւերժական ըլլալու բնոյթը ունի։ Մխիթարի մտքին մէջ այս կէտերն ալ տակաւ առ տակաւ կ'ուրուագրուին. ապագան նախատեսուած է, կատարելիքը մասնաւորուած, աշխատանքը բաժնուած. թէեւ դժուարին է ամէն ինչ կէտ առ կէտ դուշակել, սակայն կը նկատուի նաեւ պարագաներու յարմարակցութեան հարցն ալ. կարեւորը եւ էականը որոշեալ եւ հաստատուն ըլլալն է, խարսխելով հիմերը ամուր սկզբունքներու եւ գրական կարելիութեանց վրայ. հետեւաբար խուսելով յանկարծական եւ ցնորական զգացումներէ ու երազանքներէ։ Կարեւոր է դարձեալ ներկան ու անցեալը իրարու հաղորդել, իրարու օգնելու, զիրար կատարելագործելու եւ յաջողապէս արդիւնաւորելու համար։

Պոլիս փորձի ասպարէզը կ'ըլլայ։ Փոթորկոտ միջավայր մը. բռնաբարութեանց մրցարան ու մեքենայութեանց թատր. հաւատք, ճշմարտութիւն, սէր, անդրշիրիմեան ցոլքեր կը դառնան այդ մռայլ երկնքին մէջ։ Մխիթար հոն չի կրնար շնչել, ու իր աչքերը կ'ուղղուին օտար ափեր։ Անհուն կսկիծով մը կը հեռանայ այդ վայրէն, սրտին կէսը դրաւ թողլով։

Մոռէայի հողին վրայ Մխիթար կը սկզբնաւորէ իր կեանքը՝ շինարարական, ուսումնական ու կրօնական գործունէութեամբ. նոր բոյն մը՝ իր աստանդական կեանքին, հեռու՝ իրեն ընտանի շրջանակներէ, որով իր սիրտը եւ աչքերը միշտ դարձած դէպի Արեւելք, հայրենի հողին ու իր ժողովուրդին. իր երազները հայրենի յիշատակներով կը կենդանանան, եւ կը զգայ ցաւագնօրէն թէ պանդուխտի վիճակը իր բաժինն է։ Կ'ճաճանչէ ուսենալ մենաստան մը ու եկեղեցի, եւ վերակազմել վանական կեանքը՝ ծայր տալով բարոյական եւ ուսումնական աշխատանքին։ Մինչ այս որոնումներով եւ յոյսերով կ'օրօրուի, խռովայոյզ դող մը կը սողոսկի հոգիներու մէջ՝ մերձաւոր պատերազմի մը ահաղանդը։ Առանց ընկճելու եւ տատանելու այս դաժան իրականութեան առջեւ, լքած ամէն բան՝ կը հարկադրուի պատսպարան գտնել աւելի ապահով վայր մը, ու կ'ուղեւորի դէպի Վենետիկ։ Հարուածը ծանր ու խորտակիչ էր, բայց Մխիթարի հոգին ալ աննկուն էր։ Դառն ու աղետաւոր փորձ մը կ'ըլլայ իրեն համար, սակայն նախախնամական փորձ մը, եթէ նկատուի թէ

յետոյ Վենետիկ ի՛նչ պիտի ըլլայ Մխիթարի ու իր Միաբանութեան համար։

Վենետիկ Մխիթարի համար կատարեալ յայտնութիւն մ'եղաւ, ամէն տեսակէտով։

Ապահով ու խաղաղ օթեւան, շքեղ եւ պանծալի քաղաքամայր, ազատ ու ազդեցիկ պետութիւն մը, հանգրուան նաեւ ազդակիցներու խումբի մը. պայծառ լուսարան իմաստութեան եւ մշակոյթի, գեղեցկութեան մարմնացում եւ արուեստի տեսլարան. լոյսը իր երկնքին մէջ ու իր ջրանցքներուն վրայ՝ զինքը խորհրդանշող գեղեցկութիւնն է կարծես, որ իբր լոյծ տարբ՝ հոգիները եւ սրտերը իրարու միացնող զօդն ըլլալով, կ'ընծայէ իր շնորհափայլ պայծառութիւնը ամէն բանի՝ որ իրեն կը պատկանի։ Այս գեղեցիկը միայն լոյս եւ գոյն չէ, այլ բեկբեկում եւ թրթռացում, ընութենէն ու իրերէն բղխող տեսակ մը ոգի, որով կը պարուրուի ամբողջ էութիւնդ։

Մխիթար ինքնաշխատութեամբ ու ձեռքը եղած միջոցներով կրցած էր իմացաքը եղած որոշ զարգացումի մը հասնիլ։ Ծանրաւի եւ հասու իմացական եւ գիտական կեանքի նորութիւններու, կը նկատէ թէ այս տեսակէտով Վենետիկ կրնար պարզել իր առջեւ նոր հորիզոններ, ու իր գաղափարները հարստացնելու եւ ընդարձակելու անթիւ միջոցներ ընձեռել։ Հոն կրնար ուղղակի ծանօթանալ արեւմտեան մտքին ու գիտելիքի խորհուրդներուն. թափանցել անոր Մշակոյթի ծալքերուն մէջ։ Մշակոյթը քաղաքային ու ընկերային կեանքի բոլոր երեւոյթներուն եւ յայտնուելու եղանակին կ'ընծայէ իր դրոշմը եւ ոգին։ Դարձեալ կրնար հասու ըլլալ իմաստասիրական ու կրօնական գիտութեանց բնոյթին եւ ծաւալին, ու աստուածանք իրեն համար մասնայատուկ կարեւորութիւն ունէին։ Հարկաւոր էին՝ ստեղծելու համար ինքնուրոյն քննական եղանակ, իմաստասիրաբար հիմնարկեալ տեսութիւններ, տրամաբանական հիմ եւ կարգաւորում, ներկայացման յատուկ եւ աւելի բանաւոր ձեւեր։ Ասով ոչ միայն արեւմտեան մտքի քննական աշխատանքի կերպը իրեն մերձենալի կ'ըլլար, այլ Արեւմուտքի քաղաքակրթութեան լոյսն ալ կը ծագէր իր ամէն կարելիութիւններով։ Դիւրին է տեսնել իր մէջ տակաւ առ տակաւ կազմաւորումը նոր մտքի մը, աւելի սլացիկ, աւելի տարածուն եւ աւելի համայնական, ու եթէ կ'ուզէք՝ միաժամանակ ընտրողական միտք մը, բայց յայտնաբերող տեսակ մը անձնականութիւն. այս միտքը ցոյց կու տայ նորօրինակ լուսաւորութիւն՝ տեսնելուն եւ դատելուն մէջ, ձերբազատութիւն՝ ունակացեալ տեսակէտներէ ու ձեւերէ. ունի դարձեալ անվերապահ սէր ճշմարտութեան եւ անկեղծ նուիրում փնտռտուքի աշխատանքին, անպայման հասնելու համար իր նպատակին։ Ցետոյ ինքը օժտուած է նաեւ լայն ուղղամտութեամբ, խանդակաթ սրտով եւ կամքի կորովով, որովհետեւ իրեն համար իր դիտած նպատակը սիրոյ եւ զոհաբերման առաքելութիւն է։

Նորոյթի մարմաջէն չէ որ կը դիմէ այդ նպատակին, այլ ըլլալով խորհող ու գրական միտք, դարուն ոգին, նկարագիրը եւ լուսաւորութիւնը կը հարկադրեն զինքը գրաւուիլ անոնց ազդեցութենէն, ընծայելու համար նաեւ հայ իմացական կեանքին՝ այդ լուսաւորութեան նշողումը։ Որով հին աւանդութեան շարունակող մ'ըլլալէ աւելի՝ կը զգայ նոր մտածելակերպի ու տեսութիւններու եւ նոր կազմակերպիչ միջոցներու զօրութիւնը։ Ժառանգորդ մեր Նախնիքներու բանաւոր հարստութեանց, որոնց մեծակշիռ ազդեցութիւնը խորապէս կը կրէ իր հոգւոյն մէջ, նոր բանաւոր հարստութեան սիրով ալ կ'արբենայ, ու կը պարտաւորուի հաշտեցնել իրարու այդ երկու սէրերը։

Դիւրին է նկատել թէ ինչպէս յաջորդաբար Մխիթարի հրատարակած հեղինակութեանց մէջ, իր գրական տաղանդը աւելի բազմամասն է, աւելի ճոխ, աւելի կարգաւոր ծրագրով. տեսութիւններն ու գաղափարները աւելի ընդարձակութիւն ունին եւ կը ձգտին անձնական ըլլալ ու ինքնատպութեան հասնիլ։ Մխիթար գի-

© National Library of Armenia

տէ ինքզինք կերտել ու կատարելագործել, օգտագործելով բոլոր հնարքները եւ պարագաները՝ որ կը ներկայանային։ Իր կեանքը յարատեւ աշխատանք մըն է· առանձնաշնորհեալ իրերով չէ որ կը կազմուի ու կը հաստատուի, այլ ամէնօրեայ ամէն տեսակ իրերով, որ ճամբու ընթացքին կրնան յայտնուիլ եւ կարելի է գործածել· արդելքներն անդամ կը ջանայ լծակներու վերածել։ Վենետիկ իր գրական ու գիտական բարձր մակարդակով կարծես կը պարտաւորէ որ Մխիթար իր կղզեակէն յանձնուի այն իմացական հոսանքին, որ քաղաքի կրթական եւ ուսումնական բարձր շրջանակներուն մէջ մշակոյթի կեանքը կ՚առաջնորդէր։ Այս սիրալիր պաշտամունքը դէպի իմացական կեանքը ու Մշակոյթի մարդերը՝ կը թողու իր որդիներուն իբր իր հոգւոյն անշէջ հրայրքը՝ որպէսզի միշտ անաղարտ պահուի իր Միաբանութեան մէջ։

Վենետիկ մեծապէս հասունցուցած է նաեւ Մխիթարի մէջ բարեխառնութեան հոգին, ստեղծելով անդորրացեալ հոգեվիճակ մը։

Գուցէ Մխիթարի դիմագծին, աչքերու նայուածքին ու վերապահ կեցուածքին մէջ նշմարուի խստամբերի կերպարանք մը։ Սակայն Մխիթար զգայուն հոգի մըն է, գորովով եւ գութով լեցուն, միշտ արթուն, հսկող եւ հոգածու սիրով հեռեւող իր որդիներու կեանքի հանգըրուաններուն, ինչպէս ցոյց կու տայ Նամականին։ Հեռուէն հոգեւին ապրած է անոնց բոլոր հարցերը եւ դժուարութիւնները, յոյզերն եւ մտահոգութիւնները։ Ինքը արդէն անցած էր պայքարներու եւ փոթորիկներու բովէն· անպակաս եղած են օտարներու կողմէ հակառակութիւն, թշնամութիւն եւ հալածանք· իրեններէն ալ երբեմն ունեցաւ յուսախաբութիւններ· յետոյ կար ամէնօրեայ տաժանակիր աշխատանքը թէ՛ նիւթական եւ թէ՛ բարոյական։ Բայց միշտ իրեն համար կեանքը կատարած է կարծես մայրախնամ դայեակի մը դերը։ Ցեղին տարիներուն՝ իր զրուութեան ոճին մէջ, ինչպէս նաեւ գործելու եղանակին մէջ, կը նկատուի անդորրացած հոգի եւ տրամադրութիւն մը։ Վենետիկ իր անաղմուկ եւ խաղաղ անշարժութեան մթնոլորտով պէտք է որ կատարած ըլլայ բարերար ազդեցութիւն մը։ Մօտ էր իր կեանքի մայրամուտն ալ, ու ապահով նկատած պիտի ըլլայ Վենետիկի մայրամուտներու ծովացեալ շքեղութիւնը, երբ լճակը ամբողջապէս կարմրավայլ ճառագայթում դարձած, այդ բիւրեղացած զանգուածէն անհուն քաղցրութիւն մը կ՚անջատուի եւ կ՚ողողէ մթնոլորտը, եւ կու գայ օծելու զգայարանքներդ եւ էութիւնդ։ Անկարելի է որ այդ անհուն քաղցրութեան ամենազօր լիութիւնը համակած չըլլայ Ս· Ղազար կղզեակի Վերանորոգիչը, որու դիմագիծը՝ այդ յետին տարիներուն՝ ստացած է նահապետի մը վեհութիւնը եւ պայծառութիւնը, երբ վերջացուցած է արդէն Աստուածաշունչի հրատարակութիւնը, Մատթէի Աւետարանին Մեկնութիւնը, եւ լրանալու մօտ է Հայկազեան Բառարանի առաջին հատորին տպագրութիւնը։ Վենետիկ չեղաւ իր օրրանը, բայց եղաւ իր աշխատանոցը, եղաւ իր համալսարանը, ու կերտեց Մխիթարի մէջ Վանական Ընկերութեան մը հիմնադրի բուն դիմագիծը եւ հոգին։ Գուցէ այդ մայրամուտները, որ իր աչքերէն կը դողնային արեւը՝ յաջորդ առաւօտ կրկին ընծայելու համար՝ իրեն համար անոնք խորհրդանիշն եղած ըլլան մեր ցեղի գրական եւ հոգեկան արժէքներուն վերածաղկումին· եւ արդէն ինքը այս նպատակին նուիրած էր իր ամբողջ կեանքը, ու այդ յոյսով ալ փակեց իր աչքերը։

Իրապէս կարելի է ըսել, առանց սխալելու, թէ մեր տոհմային Մշակոյթին գըտնահատման, մեր հոգեկան դանձերուն դեղեցկութեան պաշտամունքին, հայրենիքի դաստիարի նուիրականութեան գիտակցութիւնը, 1700է յետոյ, ծնունդ առաւ Մխիթար Սեբաստացիի հաւատքէն։

ՎԵՆԵՏԻԿԻ ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՆԵՐԻ ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԻՒՆԸ

(Ս· ՂԱԶԱՐԻ 250ԱՄԵԱԿԻ ԱՌԹԻՒ)

Գրեց՝ Փ· Փ· ԱՆԹԱԲԵԱՆ (Երեւան)

Մխիթարեան Միաբանութիւնը իր 250-ամեայ գոյութեան ընթացքում՝ զգալի ծառայութիւններ է մատուցել հայրենի գիտութեան եւ մշակոյթի զարգացմանը։

Որպէս հոգեւոր Միաբանութիւն, Մխիթարեանները առաջին հերթին հետապնդում էին կրօնական նպատակներ, սակայն մեծ են եղել այն ջանքերը, որ նրանք գործադրել են հայագիտութեան տարբեր բնագաւառների առաջընթացի համար։ Այս ուղղութեամբ կատարած առաջին քայլերից է Մխիթար Սեբաստացու «Դուռն քերականութեան աշխարհաբար լեզուին Հայոց»[1] երկասիրութիւնը, որով վենետիկեան Մխիթարեանները հիմք են դնում քերականագիտական ծաւալուն աշխատանքի։ Նրանք օգտագործում են նախորդ հայ քերականագէտների փորձը, հետաքրքրում հայ մատենագրութեան հետազօտում հայ մատենագրութիւնը, ստուգում իւրաքանչիւր բառի ճեւաբանական եւ շարահիւսական յատկանիշները, համեմատում եւ ճշգրտում նկատուած օրինաչափութիւնների տեսակն ու տեղը։ Նրանք եւրոպական քերականագիտութեան նուաճումներն էլ հաշուի առնելով՝ հայ քերականագիտութեան գիտական նոր համակարգ ու եզրաբանութիւն են ստեղծում։ Շուրջ երկու դար լայնօրէն կիրառութեան են դրուում Վենետիկի Մխիթարեան քերականներ Հ· Մ· Զամչեանի, Հ· Գ· Աւետիքեանի, Հ· Ա· Բագրատունու սոյն բնագաւառի յայտնի երկերը[2], որոնք մեծ դեր են կատարել դասական հայերէնի ուսումնասիրութեան, ժամանակակից գրաբարի եւ աշխարհաբարի մշակման ու բարեկարգման բնագաւառում։ Ցիշեալ երկերը ակնառու հետք են թողել ներկայ հայ քերականագիտութեան մէջ՝ քննադատաբար օգտագործուելով մեր անուանի լեզուաբանների կողմից։

Հարկ է յիշեցնել, որ Մխիթարեանների քերականագիտութիւնը չի սպառւում յիշեալ հեղինակների երկերով։ Նրանք կազմել ու հրատարակել են նաեւ ուրիշ քերականական աշխատութիւններ, որոնցից մի քանիսը օտար լեզուների ճեւաբանութեանն ու շարահիւսութեանն են վերաբերում[3]։

1. Դուռն քերականութեան աշխարհաբար լեզուին Հայոց, աշխատասիրութեամբ Տեառն Մխիթար Հայոց, վարդապետի Սեբաստացւոյ Արբահայր բայ վարդապետի Սեբաստացւոյ Արբահայր կոչեցելոյ··· յամի տեառն 1727, ի Վենետիկ։
2. Քերականութիւն հայկազեան լեզուի, յօրինեալ ի Հ· Միքայէլ վարդապետէ Զամչեանց, Վենետիկ, 1779։ Քերականութիւն հայկական, համառօտ կարգեալ, Հ· Գարբիելի Աւետիքեան, Վենետիկ, 1823։ Հայերէն քերականութիւն ի պէտս զարգացելոց, ի Հ· Արսենէ Կոմիտասայ Բագրատունւոյ, Վենետիկ, 1852։
3. Գրացուցակ Մխիթարեան տպարանին (1717–1960), Վենետիկ, 1960, էջ 71–73։ Տեղի սղութեան պատճառով զանց ենք առնում տողատակ նշել քննարկուող բոլոր հրատարակութիւնները։ Ընթերցողը նշուած գրացուցակում ու մատենագիտական արդէն լոյս տեսած երկերում գրանց եւ Մխիթարեանների միւս բոլոր երկերի մասին կը գտնի մատենագիտական լայն տեղեկութիւններ։

© National Library of Armenia